

KAZALIŠTE I POLITIKA: JEDNO POSVE OSOBNO ISKUSTVO

Ana Lederer

UDK: 792:32(497.5)

U povijesti hrvatskoga kazališta, izravno (subvencije, zakoni) i neizravno (različite regulative) uvijek ovisna o državi, prepoznatljivi su različiti oblici političkoga utjecaja i nadzora, posebice kroz poziciju i izbor intendanta Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu. Članak tematizira osobno iskustvo intendantice središnjega nacionalnog kazališta od 2005. do 2013. odnosno javno sučeljavanje s ministricom kulture oko natječaja za treći mandat tijekom 2012. i 2013., kada je zbog osobne eliminacije izmijenjen članak Zakona o kazalištima (tzv. *lex Lederer*). Slučaj pokazuje neprihvatljive metode političkoga vladanja prostorom kulture pod krinkom demokracije, nepoštovanje zakona i procedura te stvaranje upravljačke krize kao posljedice neodgovornosti tadašnje administracije Ministarstva kulture prema sustavu institucionalne kulture, ali i suštinskog nepoznavanja kazališnoga organizma. Sučeljavanje intendantice i ministrice kulture može se čitati kao još jedan prilog odnosu politike i kazališta u suvremenoj demokraciji, svakako i kao sukob različitih političkih i ideoloških pozicija odnosno kulturnih politika, ali i otvaranje trajno neriješenih kazališnih pitanja – o različitim sustavima kulturne

produkcije, o nacionalnim kazalištima, kazališnom upravljanju i još uvijek neosmišljenim strukturnim promjenama.

Ključne riječi: nacionalno kazalište; kulturna politika; Zakon o kazalištima; kazališno upravljanje

Zakonito je jer ja tako želim. (C'est légal, parce que je le veux)
Louis XVI.

Različiti su oblici odnosa politike i kazališta kroz povijest, pa tako i načini državnoga i političkog nadzora nad kazalištem, što pomažu ali i oštećuju umjetnost ne samo u diktaturama nego i u demokracijama – kako kaže B. S. Frey (*Arts&Economics, Analysis & Cultural Policy*, 2003.), a citira ga Darko Lukić, u poglavlju svoje knjige *Kazalište u svom okruženju* (Lukić, 2010.), izvrsno sažimajući sukus problema pozicije kazališta u političkom okruženju. U našoj hrvatskoj povijesti plovilo je (i ne samo nacionalno) kazalište i kroz diktature, a sad plovi i kroz demokraciju, uvijek izravno (subvencijama, zakonima) i neizravno (raznim regulativama) ovisno o državi, pa dakle i o politici odnosno aktualnoj političkoj opciji što izabire intendanta/upravnika/ravnatelja. »Iako je položaj upravnika kazališta nepolitičan, nije nepolitičan položaj ministra. Tako se uvodi i uvela politika u kazalište« (Benešić, 1981: 203) – jednostavno je objašnjenje Julija Benešića iz 1927. godine. Drugim riječima, politika imenuje, razrješava ili smjenjuje intendante/ravnatelje koji unaprijed ne bi trebali imati iluzija o stabilnosti već samosvijest o labilnosti svojih pozicija, kako u fiktivnom razgovoru Georgija Para s prvim intendantom zagrebačkog Hrvatskoga narodnog kazališta replicira duh Stjepana Miletića: »Možeš ti biti izvanstranački, ali ne možeš biti izvanpolitički« (Paro, 1999: 8). U sustavu subvencionirane kulture u ponudi različitih stručnjaka politika odabire i imenuje čelne osobe javnih ustanova, pa dakle i intendante i ravnatelje. Stoga svako samouvjereno javno elaboriranje intendantata i ravnatelja kako ih je na upravljačku poziciju javnih ustanova dovela isključivo stručnost zaslužuje

ironizaciju: jedna politika te imenuje, a neka druga te razrješava, pa doista nema razloga na odlasku cviliti i predstavljati se tada političkom žrtvom.

Nedvojbeno kako su intendant prije svega entuzijastično koncentrirani na ostvarenje svojih kazališnoestetskih zamisli te moraju postići povezanost organizacije kazališta i repertoarno-estetskih usmjerenja (usp. Pavis, 2004.), ali u specifičnim okolnostima naše kazališne povijesti ni jedan nije do kraja uspio ostvariti svoje umjetničko-programске ciljeve. U tim naporima političnost same funkcije dodatni je faktor iscrpljivanja, pa su svi intendant imali posve osobna te javnosti vidljiva ili nevidljiva iskustva s politikom, o čemu su, na žalost, malobrojni ostavili zapise, uglavnom fragmente, kao *rasuti teret* često naknadno sklopljene cjeline u kojoj se dotiču svojih iskustava umjetničkih, produkcijskih i političkih. Tako izravna politička iskustva ponajviše tematiziraju polemičkim duhom odišući »zapisi bivšeg intendanta« *Iza zastora* Julija Benešića komponirani od niza već objavljenih tekstova; nakon nepune sezone na čelu kazališta (1938. – 1939.), Slavko Ježić piše iznimno važnu knjižicu »konstatacija i sugestija« *Problemi Hrvatskog narodnog kazališta* (1940.) predlažući drukčija organizacijska, financijska i zakonodavna rješenja za nacionalnu kuću; u nizu svojih knjiga o predstavama i ljudima redatelj Georgij Paro tek ponešto intendantskih zapisa ostavio je u *Razgovoru s Miletićem* (1999.), kako glasi i naslov njegova razgovora – »spiritističke seanse« s prvim intendantom; o važnosti zajedničkoga stvaralačkog aktiviteta kroz tri intendantska mandata na čelu HNK u Osijeku tek članak je napisao Zvonimir Ivković (»Sjećanje na dane u osječkom kazalištu«, 2008.); promišljanje života kazališta u kontekstu kulturne politike te produkcijske, kulturnopolitičke i društvene implikacije života kazališnog organizma i kroz vlastito upravljačko iskustvo ostavio je redatelj i intendant Mladen Škiljan u programatskim tekstovima *Tragovi i svjedočanstva (1953. – 1980.)* objavljenima u knjizi 2019. godine. Ipak, iznimka je *Hrvatsko glumište* Stjepana Miletića koji 1904. objavljuje prvu knjigu te vrste, kao prilog kazališnoj povijesti – jer je kod drugih naroda »gotovo već običaj da odstupajući glumišni upravitelj izlaže u posebnim člancima ili knjizi umjetničke nazore koji su ga vodili za vrijeme njegove kazališne uprave, kao što i svoje pozorišne doživljaje« (Miletić, 1978: 13) –

zanimljivo, sve do danas jedina pisana kao naknadna cjelina uspomena nakon pronađenoga *objektiviteta* za prosudbu događaja. Otisak političkoga iskustva uokviruje intendantove dramaturške zapise, pa u prvom poglavlju rekonstruirao svoj ozbiljan razgovor s Khuenom Héderváryjem (kojemu postavlja pitanje i zna li njegovo pravaško političko uvjerenje), a u zadnjem poglavlju ne skriva gorčinu zbog načina na koji odlazi, sada bez razgovora s političarom koji ga je i imenovao i hladno razriješio.

Glede posve osobnoga iskustva zagrljaja politike i kazališta od 2005. do 2013. lako mogu ustvrditi kako su moje mandate obilježila različita sučeljavanja, uokvirujući i dolazak i odlazak s pozicije prve intendantice nacionalnog (državnog) teatra, a bilo ih je i tijekom svih osam godina – i umjetničke i političke naravi, i oku javnosti nevidljivih kao i onih itekako vidljivih što su trajali više od godinu dana, kad se zbog potpore Kazališnoga vijeća u natječaju za treći mandat mijenjao i članak Zakona o kazalištima stekavši kolokvijalni naziv *lex Lederer*. Kako je i danas po još uvijek važećem Zakonu o kazalištima, prvo nacionalno kazalište vodila sam između dva suvlasnika, države i Grada Zagreba, te uvijek u nekim predizbornim i postizbornim napetostima i prilagođavanjima. Nakon smjene intendanta Mladena Tarbuka u siječnju 2005., izvjesno novi intendant Nedjeljko Fabrio pozvao me za ravnateljicu Drame, ali taj se odabir Vlade Republike Hrvatske ipak ne realizira. U travnju 2005. odazivam se pozivu tadašnjega ministra kulture Bože Biškupića (HDZ) i nakon provedene natječajne procedure imenovana sam 1. rujna 2005. po tada važećem Zakonu o kazalištima, koji je određivao da Vlada Republike Hrvatske imenuje intendanta HNK u Zagrebu. Idući mandat 2009. godine dobila sam temeljem nove procedure novoga Zakona o kazalištima (2006.), po kojemu se intendant bira najmanje godinu dana prije stupanja na dužnost. Nakon provedenoga natječaja, Kazališno vijeće predlaže kandidata ministru i gradonačelniku, koji se moraju usuglasiti o kandidatu te ga zajedno predložiti Vladi Republike Hrvatske za imenovanje: različite stranke na vlasti (na državnoj razini HDZ, a na gradskoj SDP) usuglašeno su predložile Vladi Republike Hrvatske moje imenovanje za drugi mandat.

Na niz natječaja za treći mandat na čelu nacionalne kuće javljam se tijekom 2012. i 2013., sada u političkoj konstelaciji nove, krajem 2011. demokratski izabrane koalicijske Vlade SDP-HNS i nove ministrice kulture Andree Zlatar Violačić. Sučeljavanje s ministricom kulture, njezinom administracijom (zamjenikom Berislavom Šipušem i pomoćnikom Vladimirom Stojšavljevićem) i medijskim adlatusima-izvršiteljima hajke na čelu s medijskim koncernom EPH Ninoslava Pavića (*Jutarnji list*) što je svakodnevno ispunjavao politički monopolizirani javni prostor od travnja 2012. do 1. rujna 2013., vezano je uz sljedeći kazališno-politički siže. Nakon objavljivanja natječaja, Kazališno vijeće HNK u Zagrebu provodi natječajnu proceduru te predlaže kandidata suvlasnicima, gradonačelniku i ministru kulture. U Kazališnom vijeću od sedam članova dva imenuje Ministarstvo kulture, dva su predstavnika Grada Zagreba, a troje je predstavnika ansambala Drame, Opere i Baleta. Nakon što su proučili programe i razgovarali s kandidatima, predstavnici kazališta i Grada Zagreba predložili su mene, tako preglasavši dva predstavnika Ministarstva kulture čiji favorizirani kandidat, dakle, nije prošao (5:2). Grad Zagreb odnosno Gradonačelnik slagao se s prijedlozima Kazališnog vijeća, ali Ministarstvo kulture – u nemoći što ne uspijeva uvjeriti Vijeće, posebice predstavnike ansambala, u kompetencije svoga kandidata – poništavalo je natječaje na način da se nije očitovalo o prijedlogu u zakonskom roku. Kad je postalo jasno da *svoga* izabranika, inače po svemu izrazito »nekazališnoga« čovjeka Velimira Viskovića – o čijem nerazumijevanju i nepoznavanju kazališta svjedoči njegov program pa i mnoge materijalne greške, usprkos tomu što su ga pisali drugi, odnosno njegovi budući suradnici – u postojećoj proceduri neće lako instalirati, s tezom o »nedorečenosti Zakona« Ministarstvo kulture pokreće izmjene Zakona o kazalištima bez konzultacija sa suvlasnikom – Gradom Zagrebom, unijevši odredbu kako će naposljetku ministar kulture samostalno imenovati intendanta. Na javnoj raspravi o izmjeni Zakona i moji protivnici i moji zagovaratelji podjednako osuđuju prijedlog, uputivši brojne primjedbe koje Ministarstvo kulture, naravno, ignorira, kao i sveopće protivljenje neutemeljenom prijedlogu da HNK u Varaždinu (gradu stranke HNS), postane peto nacionalno kazalište. U velikom finalu slučaja, u Ministarstvu kulture očekuje se kako

će na zagrebačkim lokalnim izborima u svibnju 2013. pobijediti kandidat stranke SDP, pa kad ne pobjeđuje *njihov* kandidat s kojim bi lako dogovorili imenovanje *svoga* intendanta, Ministarstvo kulture, odnosno Vlada Republike Hrvatske u redovitu saborsku proceduru šalje prijedlog izmjena i dopuna Zakona o kazalištima, ali istodobno ne pokrećući i prijeko potrebnu proceduru izbora tzv. vršitelja dužnosti (v.d.-a) prve nacionalne kuće, s obzirom na to da moj mandat istječe 1. rujna 2013. Prijedlog kontroverzne izmjene Zakona »klizi prema dolje« na saborskom dnevnom redu i ne prolazi ni prvo čitanje, u ljeto 2013. nema odluke o tomu tko kao v.d. preuzima kuću 1. rujna 2013., pa tek nekoliko dana prije datuma isteka moga mandata počinje nova drama oko izbora, a spretnim *spinovima* problem se prikazuje kao sukob Grada Zagreba i Ministarstva kulture, pokrivajući tako prave uzroke krize.

I legitimno je i potrebno mijenjati sustav i zakone, ali važeći se do tada moraju provoditi: nepoštovanje zakona i procedura te stvoreni upravljački kaos tadašnje administracije Ministarstva kulture posljedica je bezobzirne neodgovornosti spram sustava institucionalne kulture i suštinskoga nepoznavanja kazališnoga organizma. Vladanje (i ne samo) kulturom iz pozicije političke moći shvaćene kao prostora neograničene samovolje, nepoštovanje zakona kakvi god bili i njihovo mijenjanje zbog tzv. *kadroviranja*, ignoriranje obveza povezanih s demokratskim procedurama – sve su to posve neprihvatljive metodologije ili bolje reći metode zlorabljenja javnih funkcija; naposljetku, tri i pol godine ministričina mandata okončanoga ostavkom nakon nalaza Državne revizije dokazale su otužnu bilancu afera vladanja.

Sučeljavala sam se javno s ciljem raskrinkavanja tih neprihvatljivih metoda političkoga nasilja pod krinkom demokracije i medijskih manipulacija, ali i težište rasprave nastojala izmaknuti s bojnoga polja politike u okvire ozbiljnih kazališnih problema – načelnih pitanja nacionalnoga kazališta i kazališnoga upravljanja, a o čemu su najglasnije javno docirale osobnom ambicijom ostrašćene nekolike ministričine glasnogovornice. U kontekstu dobro organizirane medijske hajke, pseudostručnjakinje za nacionalna kazališta pokazale su zavidno nepoznavanje produkcijskih, upravljačkih, prostornih, zakonodavnih, proceduralnih i svih drugih okvira, ali i ograničenja u radu nacionalnoga teatra.

Naposljetku, jedine su relevantne adrese za razgovor (su)osnivači i (su) vlasnici, dakle Ministarstvo kulture i Grad Zagreb. Nekoliko mjeseci prije dolaska novoga ministra/ministrice, kao intendanti/ce nacionalnih kuća organizirali smo sastanke na kojima smo se pripremali za razgovor s novom Vladom o zajedničkim problemima postojećega sustava: osim dogovora o intenziviranju koprodukcija i suradnji, pripremali smo nacrt strategije hrvatskih nacionalnih kazališta odnosno njihov položaj, ustroj i način funkcioniranja u okviru (nedostatnosti) postojećega Zakona o kazalištima te prijedlog njegovih izmjena.¹ Kao intendanti očekivali smo poziv na sastanak, koji se dakako nikada nije dogodio. Napokon, novoj ministrici kulture i kolegici Andrei Zlatar Viočić 24. siječnja 2012. i sama sam poslala pismo čestitke i molbe za razgovor:

»Poštovana gospođo ministrice!

U osobno ime te u ime umjetnika i zaposlenika Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu čestitam Vam na novoj funkciji ministrice kulture u Vladi Republike Hrvatske, vjerujući kako ćete i ostvariti brojne najavljene, doista prijeko potrebne, promjene u promišljanju kulturne politike naše zemlje kao skore punopravne članice Europske unije. Kao i svi hrvatski kazališni djelatnici, u tom smislu očekujem skoro objavljivanje kulturne strategije Vašega predstojećeg mandata kojoj će dijelom biti i strategija razvoja kazališne djelatnosti, a bez koje je nemoguće započeti reformiranje sustava velikih institucija kao što je Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu.

Iz višegodišnjeg iskustva na čelu kuće, smatram kako za Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu kao matično, središnje nacionalno kazalište nisu do danas kvalitetno riješeni zakonski temelji funkcioniranja sustava te problemi uvjeta za rad (druga scena), a kao ključni preduvjeti umjetničko-estetskoga razvoja odnosno pozicioniranja nacionalne kuće u suvremenoj kulturi.

¹ »Drugi zaključak odnosi se na zadaću pokušaja ispravljanja pogrešne percepcije javnosti, naročito intenzivirane aktualnom krizom, o kulturnim institucijama, pa tako i o kazalištima, kao potrošačima proračunskih sredstava, te potrebe skretanja pažnje na važnost postojanja i rada nacionalnih kazališta.« (K. C. 2011: 47)

Po trenutno važećim zakonima (Zakon o kazalištima, Zakon o radu) te s njima usklađenim Statutom HNK u Zagrebu i pravilnicima (Pravilnik o radu, Pravilnik o unutarnjem ustrojstvu i načinu rada HNK u Zagrebu...), HNK u Zagrebu ne funkcionira u potpunosti kao suvremeno europsko kazalište odnosno umjetnički propulzivna kazališna kuća, poput srodnih joj institucija u europskom kulturnom prostoru. U tom smislu potrebno je reformiranje sustava, posebice pred ulazak u EU – vertikalno te na svim razinama zakonskog, organizacijskog i umjetničkoga funkcioniranja, a koje smo – temeljem iskustva kazališne prakse – saželi u internom dokumentu pod radnim naslovom *Nacrt strategije promjena (prijedlog)*. U njemu smo obradili problematiku sljedećih prijeko potrebnih izmjena: *a.* Izmjena Zakona o kazalištima; *b.* izmjene Pravilnika o unutarnjem ustrojstvu i načinu rada HNK u Zagrebu; *c.* Prijedlog izmjena naziva radnih mjesta kazališnih profesija te njihova revizija u Uredbi o nazivima radnih mjesta i koeficijentima složenosti poslova u javnim službama; *d.* uvođenje Pravilnika o stimulacijama; *e.* revidiranje Ugovora o financiranju HNK u Zagrebu. Zasebnu cjelinu tvori problematika prostornih uvjeta rada kao i tehnološke opremljenosti nacionalne kazališne kuće, kao temelja projekcije njezina umjetničkoga razvoja u idućem desetogodišnjem razvoju: *a.* izgradnja Druge scene; *b.* projekt obnove zgrade HNK u Zagrebu; *c.* tehnološka modernizacija pozornice; *d.* proširenje prostora za rad; *e.* izrada strategije etapnog razdvajanja Drame od Opere i Baleta.

Za prijedloge promjena u navedenim poglavljima imamo dokumente u pripremi te za svaku od njih očekujemo iscrpnu dugotrajnu raspravu za koju bismo željeli da se što skorije pokrene, sudjelujući tako sugestijama iz iskustva žive kazališne prakse i u realizaciji strateških zamisli Vašega mandata.

No prije pokretanja rasprava o gore navedenim prijeko potrebnim temeljnim strukturnim promjenama, molila bih Vas za prvi sastanak na kojemu bismo razgovarali o nekoliko akutnih problema kazališne sezone u tijeku, a s obzirom na njihovu važnost u tekućem funkcioniranju Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu, predlažem ih kao sljedeće teme:

1. Ugovor o financiranju za 2012.
2. Problem tzv. beneficiranoga staža (*Prilog I* u privitku)
3. Naslijeđeni sudski sporovi HNK u Zagrebu (*Prilog II* u privitku)
4. Izrada *Osnovnog programskog i financijskog okvira Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu za mandatno razdoblje 2013–2017*. (Ministarstvo kulture – Grad Zagreb)

Materijal za točke dva i tri šaljem Vam u privitku pisma.

Nadajući se terminu sastanka, srdačan pozdrav, dr. sc. Ana Lederer«

Međutim, ozbiljnoga i otvorenoga razgovora s ministricom nije bilo, izuzme li se tek jedan razgovor na moju inicijativu između dvaju propalih natječaja, nakon što je u razgovoru za *Jutarnji list* ministričin suprug, istaknuti hrvatski redatelj Božidar Violić, izjavio kako mu ne daju raditi u zagrebačkom HNK-u i u GDK *Gavella*.

Uz iscrpljujuća medijska sučeljavanja – gdje sam ministrici govorila da ne zna ništa o kazalištu, a ona meni da osam godina nisam napravila ništa – izostale su ozbiljne analize realiziranoga programa kao i novoga programa, izuzmu li se tri pseudoargumenta ili bolje rečeno floskule s kojima se baratalo u medijima i službenim dopisima: da nisam riješila drugu scenu, problem beneficiranog staža (»uposlenost umjetnika«) i međunarodno pozicioniranje kazališta. Rješenja za prva dva pitanja u nadležnosti su Vlade Republike Hrvatske odnosno dogovora Ministarstva kulture i Grada, a treći pokazuje kako nisu poznavali moju realiziranu produkciju odnosno načine na koji se radi na međunarodnoj prepoznatljivosti nacionalne kuće. Tijekom osam godina kao intendantica realizirala sam i međunarodne koprodukcije te surađivala s redateljima i autorskim timovima koji rade u europskim i svjetskim nacionalnim kućama, pa mogu iz iskustva tih suradnji i vođenja produkcijskih procesa argumentirano tvrditi da je naša »matična, središnja, nacionalna kuća« u mnogim produkcijskim segmentima profesionalno bila na razini tih vanjskih, usprkos i u svakom pogledu sustavnoga neulaganja svih političkih nomenklatura u nju.

Može se netko s razlogom upitati što bi u »slučaju HNK 2012. – 2013.« (kad intendant nije izabranik nove političke opcije) moglo biti novo, kad je

zagrljaj politike i institucionalne kulture, posebno kazališta, oduvijek bio snažan, a mediji su uvijek bili na trećem vrhu toga *ljubavnoga trokuta*, na ovu ili onu stranu politički instrumentalizirani jer preko njih se šalju poruke i provode harange, pa se tako i mene istom metodom prisiljavalo na odustajanje: poruke sam čitala i onda, u tijeku događaja, kao što se i danas kronologija scenarija moga slučaja neskriveno iščitava kroz novinske članke. Razlika je u tomu što se kao posljedica opisane metodologije djelovanja mijenjao Zakon o kazalištima zbog osobne eliminacije, a toga trenutka kad je Hrvatski sabor u funkciji donošenja osobnih zakona – tada prestaje razgovor o kulturi i počinje onaj o političkom/ideološkom nasilju. Sučeljavanje se može, dakle, čitati kao još jedan prilog odnosu politike i kazališta u demokratskom sustavu, svakako i kao sukob različitih političkih i ideoloških pozicija što se reflektira i kao sukob različitih koncepata kulturne politike.

Postavlja se nadalje pitanje koje isto nije novo – treba li ministar odlučivati o intendantu? Temeljem čega ministar odlučuje – temeljem političkih, osobnih, stručnih kriterija? Koje su ministrove kompetencije odlučivanja? U izvršnoj vlasti odnosno u demokratski izabranoj Vladi Republike Hrvatske ministar kulture zastupa određenu kulturnu politiku i njegovo je legitimno pravo da razmišlja o promjenama te mijenja čelnike kulturnih ustanova pa tako i intendant, nakon dva mandata tražeći novoga za umjetnički i poslovni iskorak. Problem nastaje kad kulturne politike nema, kad ministar(stvo) nije u stanju kvalitetno upravljati svojim institucijama nego narušava i ugrožava izgrađeni sustav, kakav god on u tom trenutku bio. Kad je udio kulture u proračunu dosegnuo povijesno nisku razinu od 0,49 % i započele su se nizati afere Ministarstva kulture na jednoj te istoj matrici načina *kadroviranja* usprkos procedurama i programskim kriterijima te realnoj stručnosti i sposobnostima starih ili novih ravnatelja (od Galerije Klovićevi dvori do Državnog arhiva u Osijeku), a među kojima je najdugotrajnija bila upravo »slučaj HNK«, uz organizirano medijsko zlostavljanje i kazališta i mene osobno, vrlo je brzo bilo jasno da nema nikakve osmišljene kulturne politike, nove strategije ni nove vizije što ih je inače ministrica doslovce svakodnevno najavljiivala u brojnim razgovorima.

Teorijsko bavljenje kulturnom politikom u pravilu je besplodno znanje u poziciji političkog odlučivanja, a i mnogi su se profesionalno, intelektualno i etički kompromitirali u ime pripadnosti određenoj političkoj stranci. Kao članica predsjedništva Gradskoga odbora HNS-a i bivša gradska »ministrica kulture« (2001. – 2005.), u glasniku svoje stranke 2005. Andrea Zlatar Violić objavljuje kolumnu – pismo potpore Berislavu Šipušu (svom budućem zamjeniku i nasljedniku), pod naslovom »Cinizam procedure«, kojega Gradska skupština tada nije potvrdila za novoga ravnatelja Zagrebačke filharmonije (u drugom mandatu) usprkos podršci struke na tri od šest razina procedure. Kritički analizira proceduru izbora koja po njezinu tadašnjem stavu »ne osigurava provođenje kriterija struke, već omogućava realizaciju političke (samo) volje« (misleći na gradonačelnika Bandića), potom se čudi kako je u Upravnom vijeću jedan od predstavnika orkestra »glasao mimo volje tijela čiju volju treba predstavljati« (Zlatar Violić 2005: 14). Buduća ministrica kulture u kolumni ustvrđuje i da publika ne razumije »zašto mijenjati ravnatelja koji je radio dobro« ili ako ga se već mijenja, »zašto ga ne zamijeniti boljim kandidatom«:

Politika pod krinkom odluka krije privatne interese. [...] Sve je jasno: struka ima pravo na mišljenje, a politika na odlučivanje – u takvoj proceduri mišljenje struke nikoga ne obvezuje na poštivanje kriterija profesionalnosti. (A. Zlatar Violić 2005: 14)

Šest godina kasnije kao ministrica kulture, dakle kao političarka, u situaciji odlučivanja djeluje upravo sukladno kritiziranom *cinizmu procedure*, zapravo u fotografskom negativu vlastite kolumne.

Između dva besplodna politička mandata na gradskoj i posebice na državnoj razini zanimljiv je teorijski prilog Andree Zlatar Violić kulturnim politikama u predgovoru knjige Sanjina Dragojevića i Milene Dragičević-Šešić *Menadžment umetnosti u turbulentnim vremenima* (2008.). S tvrdnjama buduće ministrice kulture onda i sada slažem se jedino načelno kako se postojeći sustav treba mijenjati, ali se razilazim u gotovo svemu drugomu što je elaborirala u tekstu koji se može čitati i kao koncept kulturne politike favoriziranja logike projekta u odnosu na logiku institucije. U kontekstu danas

zaokruženih ministarskih dostignuća posebno je zvučna njezina kritička obje­kcija o upravljanju kulturom:

Umjesto da država koristi makar i postojeće institute i instrumente kulturne politike, ona je zapravo napustila svaki drugi tip upravljanja kulturom osim putem kontroliranja distribucije financijskih sredstava i neposrednog utjecaja na izbore vodećih funkcija ravnatelja institucija. (Zlatar Violać u Dragojević i Dragičević-Šešić, 2008: 20)

Međutim, najdoslovnije i najpreciznije artikulirajući sukus vlastita načina djelovanja u poziciji izvršne političke moći, kritizirani *modus operandi* kulturne politike nije uspjela promijeniti. Teorijske elaboracije o kulturnoj politici srećom po nas ostale su mrtvim slovom na papiru odnosno izgubljenim ispraznim teorijskim frazama u eteru javnoga govora o strategijama, izvrsnos­tima i međusektorskim odnosima, a što ipak nisu mogle iskusnom uhu skriti potpuno nepoznavanje upravljanja u kazališnoj produkciji, a nisu se onda mogle ni ukorijeniti u zbilji.

U vrijeme našega sučeljavanja oko nacionalnoga kazališta, birokrat­skom frazeologijom teoretičara takve kulturne politike koja bi trebala donijeti boljitak zaostaloj hrvatskoj kulturi i kazalištu, dociralo se mnogo o europskim kriterijima, suvremenoj europskoj umjetnosti, suvremenom europskom kazalištu, suvremenoj produkciji, suvremenim europskim predstavama, o inovativnom i novom, o trendovima, modelima, strategijama, misijama i vizijama. U stvarnosti, usprkos svim znanjima, kompetencijama i mišljenjima struke, kulturna administracija Ministarstva kulture na čelu s Andreom Zlatar Violać u razdoblju 2012. – 2015., samo je učvrstila paradigmu stranačkoga i klijentističkoga *kadroviranja*, u kojemu je uspješno demontirala do tada uspostavljeni standard sustava institucionalne kulture umjesto da – nakon nedvojbene stagnacije prethodne administracije – napokon započne proces prijeko potrebnih promjena. Pri tom, ministrica Zlatar Violać nije pridonijela ništa dobro ni onoj izvaninstitucionalnoj/projektnoj kulturnoj produkciji, prije svega izvedbenih umjetnosti, koju je ideološki i financijski favorizirala. Ne smatram, inače, kako se u prostoru kulture i napose kazališta »logika

institucije« mora zamijeniti »logikom projekta«, jer riječ je o dva sasvim različita sustava kulturne produkcije koja moraju i dalje supostojati pa je takva njihova opozicija lažna, umjetna.

Iz osmogodišnjeg iskustva mogu ustvrditi da je sigurno kako ni jedna kulturna politika za izvedbene/scenske/kazališne umjetnosti nakon propuštene prigode 1991. nije imala ni interesa pa ni hrabrosti osmisliti kvalitetnu dugoročnu strategiju, dakle ni pokrenuti, a ni provesti strukturne reforme prijeko potrebne za rješavanje bolesti hrvatskoga kazališnog sustava u prostoru »turbulentnih okolnosti«. Iako nije bilo ni ideja kao ni volje za promjenama, sustav se barem održavao, a ne razarao na način na koji ga je svojim djelovanjem razarala ministrica Zlata Violić. U sučeljavanju sam, dakle, zastupala sustav jakih nacionalnih kulturnih institucija, ali i njihovu strukturnu promjenu.

I ministrica kulture i njezini funkcionalno u medijima raspoređeni glasnogovornici, »legija zlih duhova«² (tzv. kazališna gerila), kako kaže Julije Benešić, u borbi protiv sustava institucija i mene osobno kao utjelovljenja negativnosti toga sustava nemilice su trošili jedne te iste termine iz birokratskog rječnika teorije kulturne politike: evaluacija, strategija, menadžment, tranzicija, i ponajviše (iz)rabljena obožavana – izvrsnost. Pojam evaluacije iz kulturne politike i teorije menadžmenta, u tom kontekstu poimane kao procedure provjere birokratske institucijske ispravnosti, doslovno apliciran na recentne probleme teatra, na žalost je pogrešno shvaćen kao pojam i baš ništa u kontekstu svih problema ne znači osim prazne fraze. Živo je kazalište samo po sebi, u svom biću, dakle u svom izvedbenom procesu, umjetničkom i produkcijskom – koji god aspekt gledate, tako u neprestanom, zapravo dnevnom procesu evaluiranja i samoevaluiranja – umjetnika, ansambala i predstava, pa dakle i komuniciranja s publikom. Unutar kazališnoga procesa, u samoj kazališnoj praksi, ta famozna (samo)evaluacija jest ništa drugo nego

² »Ima nešto, što samo sebi priznajte kad ste sami, kad legnete u postelju i kad meditirate o onome, što ste danas učinili. Ima nešto, što Vas ipak katkad takne: Da ne razumijete ono, o čemu pišete, da ne znate predmet, koji obrađujete. Ali to priznajte sebi samo na sekundu, pa hitro se udaljite od tog ponora spoznaje, koji bi Vas progutao. Ali jednoga dana, kad nemate budne savjesti, osjetite snagu organizovane hipokrizije, stvarate rezolucije i bezlično, u masi, nastupate kao legija zlih duhova.« (Benešić, 1925: 7)

samokritička procjena umjetničkih dosega – navečer o probi ujutro, ujutro o predstavi i publici navečer. A temeljem toga i takvoga teatarskoga samoevaluiranja donose se svakodnevno u teatru i brojne uspješne ili neuspješne odluke, i umjetničke i produkcijske naravi podjednako.

Kao što kulturna politika nije uspostavila izvanjska mjerila evaluacije, tako nije jasno ni što se razumijeva pod pojmom izvrsnosti. Što je izvrsnost i kako se definira – je li niz brojki i postotaka (ponovno birokratska procedura vlasnika-osnivača-financijera kazališta) ili se misli na umjetničko vrednovanje? I tko vrednuje izvrsnost, je li uopće i ako jest na koji je način pitanje izvrsnosti vezano uz pitanje kazališne kritike; vrednuje li ona izvrsnost, ili pak publike, tko koga vrednuje i u kakvoj su korelaciji: nisu to nova pitanja, ona su posve dnevna i uobičajena za kazališne intendante i ravnatelje. Pritom su medijska slika o kazalištu s jedne i kazališna kritika s druge strane na različite načine uvijek u kontinuiranoj korelaciji s pitanjem publika, bez obzira na to kako i na koji način na njih utječu ili ne utječu.

Samouvjereni u svoju intelektualnu, teorijsku i znanstvenu osposobljenost, s obzirom na miješanje estetskih pitanja i pojmova iz rječnika teorije menadžmenta – zborskim pjevanjem besmislica odabrani ministrićini stručnjaci zaglušivali su javni prostor tezom o neučinkovitosti funkcioniranja sustava kazališnih institucija, pri tom ne imajući stvarnoga pojma o ni specifičnostima samoga sustava, a da o kompetencijama za vrednovanje umjetničkih dometa produkcije i ne govorimo. Negirajući sustav i praksu hrvatskoga institucionalnoga kazališta, *legija* je ostavila svoj trag u golemom *presscut* materijalu cijeloga »slučaja HNK«, a s tim površnostima i glupostima važno bi se bilo nekom drugom prigodom ozbiljno utemeljeno obračunati. Živeći, naime, praksu upravljanja nacionalnim teatrom, poznajući sustav iznutra, vrlo sam precizno znala što bi moglo značiti reformiranje i osuvremenjivanje upravljanja javnim kazalištima, ili kako se to teorijski može reći – kako ostvariti *učinkovito uvođenje suvremenih modela menadžmenta u postojeće ustanove*. Ni bivšu ministricu kao ni sadašnju nomenklaturu ni najmanje ne zanima ili ne zna osmisliti strategiju strukturnih promjena koje nisu ni lagane a ni brze, pa sam sigurna da i u dogledno vrijeme neće biti ni ideja, a ni hrabrosti za

prave promjene; na kraju, ni politiku kao ni teoretičarske *mudrace* ne zanima ništa iz sfere iskustvenoga, baš kao što nije zanimalo ni teoretičarku kulturne politike kad je imala poziciju političke moći, dakle odlučivanja.

Ako je i tada i danas očito da se u pozadini harange – kojoj je cilj bio onemogućavanje moga trećega mandata, kompromitacija i smjena, odnosno prisila na odstupanje s funkcije, što je sve završilo izglasavanjem *lex Lederer* kad sam već i formalnopravno bila izvan igre – jasno i duboko ocrtava netrpeljivost ideologijskih različitosti i njihovih interesnih skupina, onda je zbilja izlišno da se ikada postavlja pitanje i je li sukob s ministricom kulture osobne naravi. Sukob s ministricom kulture nije bio osobno motiviran, što se mene tiče sigurno, a vjerujem – i što se nje tiče. Nikakvu lošu povijest odnosa nismo imale, dapače, a nisu nas zanimale ni iste znanstvene i kulturne teme. Andrea Zlatar Violačić svoje je političke ciljeve dosegala rastući kroz nomenklaturu stranke do vrha u izvršnoj vlasti, sve do kompromitirajućega i zapravo žalosnoga pada: u odlučivanju se nije znala oduprijeti manipuliranju osobnih interesa suradnika koji su se skrivali iza njezinih leđa. Nisam bila jedina koja se sučeljavala s tom i takvom kulturnom politikom, ali tek rijetki su imali prostora ili se pak javno poput Dražena Kušena u *Otvorenom pismu medijima* 2012. usudili reći kako treba »stati na kraj bahatoj političkoj pohlepi pojedinaca ili interesnih skupina« (Kušen, 2012.).

Kada sam nakon osam godina otišavši iz kazališta napokon stekla *pravo na sebe samu* (da parafraziram Miletića) tek tri godine kasnije počela sam raditi na *Goveđem jeziku*, knjizi svojih kazališnih (i) političkih javnih i tajnih sučeljavanja s podnaslovom »rukopis jednog nasilja«, posvećujući je tom iscrpljujućem javnom sukobu. Danas rekonstrukciju »slučaja HNK« gledam kao satirički igrokaz ili političku farsu – nakon puno godina sve se čini ipak manjim i smješnijim, manje ozbiljnim i manje neugodnim, nego što je stvarno bilo: a stvarno je bilo ozbiljno i dalekosežno iscrpljujuće, beskrupulozno medijsko montiranje laži, obrnutih teza, bez uporišta u činjenicama. Iz te satiričke vizure željela sam ispisati svoju tvrdoglavu borbu s političkom moći koju, to je jasno, nisam mogla dobiti, koliko god ona u pojedinim činovima igrokaza – kad mi se pokušala montirati financijska zloporaba upravljanja kako bih

javno kompromitirana odustala od natječaja za treći mandat – ni najmanje nije bila smiješna, ni najmanje nije bila samo obična »igra prijestolja«, kako ju je duhovito jednom prigodom netko nazvao. Kako kulturna politika a ni zakoni nisu zalog opstanka umjetnosti, pa ni one osrednje (usp. Pavis, 2004.), i u perspektivama nekih budućih teatrolojskih vrednovanja najvažniji su prije svega umjetnički tragovi nekoga razdoblja.

Danas, posljedice kulturne politike *ili mi, ili oni* i njezinih interesnih skupina kojima sam bila i ideološkom i svakom drugom metom, na žalost su sada vidljive kao sustav poremećenih kriterija i sveopće stagnacije, a ne vjerujem da će ih postojeći akteri kulturne politike – trenutne izrazito birokratski profilirane administracije Ministarstva kulture i medija što se želi svima svidjeti – imati hrabrosti i energije promijeniti.

Na kraju, neizbježno je još jedno osobno pitanje – a koji su bili moji motivi za treći mandat? Odgovor na pitanje pronašla sam u Parovu razgovoru dvaju intendantata. Paro kaže:

Već sam bio odlučio odustati od kandidature za drugi intendantski mandat, kad me sreo taj pisac i rekao otprilike ovo: »Intendantom ne možete prestati biti kad vam se to prohtije, nego samo kad vas smijene.« (Paro, 1999: 18)

Bilo je jasno da ne mogu dobiti još jedan mandat u vladajućoj političkoj konstelaciji kojoj su kulturne figure *par excelance* Velimir Visković i Oliver Frlić. Imala sam veliku potporu kazališta i kazališnog miljea, što je možda osobno i najvažnije, ali u pravilu i posve nevažno za izbor odnosno politiku. Dakle, jedino mi je bilo preostalo ne podlijegati harangi kojoj je cilj bez biranja sredstava bio moja profesionalna i osobna kompromitacija što bi me primoralo na ostavku ili pružilo argumente za smjenu: radije sam odabrala sučeljavanje bez zadržke i kompromisa, *do posljednjeg daha* – onog kazališnog, dakako. Nisam sebi ostavljala prostora za dilemu, moj cilj bio je ostati do kraja mandata, jer doista, kako kaže Miletić u razgovoru s Parom: »Bolje je ne davati ostavku! Time im samo pomažeš, a sebi ostavljaš prostora za dilemu. Neka se potrude da te sami smaknu« (ibid.).

LITERATURA

- Benešić, Julije. 1925. »Hipokrizija (namijenjeno dvojici trojici prijatelja)«, *Comœdia*, Zagreb, br. 44, 28. lipnja, str. 6-10.
- Benešić, Julije. 1981. *Iza zastora*, Rad JAZU, Zagreb.
- Cuculić, Kim [K.C.]. 2011. »Koprodukcije i razmjena predstava«, *Novi list*, Rijeka, 10. X., str. 47.
- Kušen, Dražen. 2012. »Otvoreno pismo medijima«.
- Lukić, Darko. 2010. *Kazalište u svom okruženju. Knjiga 1. Kazališni identiteti*, Leykam international d.o.o., Zagreb.
- Miletić, Stjepan. 1978. *Hrvatsko glumište*, Prolog, Zagreb.
- Paro, Georgij. 1999. *Razgovor s Miletićem*, Disput, Zagreb.
- Pavis, Patrice. 2004. *Pojmovnik teatra*, ADU Zagreb – Centar za dramsku umjetnost Zagreb, Izdanja Antibarbarus d.o.o., Zagreb.
- Zlatar, Andrea. 2008. »Izazov ili upute za upravljanje kulturnim ustanovama i umjetničkim udrugama«, u: Dragojević, Sanjin i Dragičević Šešić, Milena, *Menadžment umjetnosti u turbulentnim vremenima*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 11-22.
- Zlatar Violić, Andrea. 2006. »Cinizam procedure«, *Vjesnik – glasilo Hrvatske narodne stranke – liberalni demokrati*, Zagreb, str. 14.

THEATRE AND POLITICS: AN ENTIRELY PERSONAL EXPERIENCE

Abstract

Throughout the history of Croatian theatre, always directly (finances, legislation) or indirectly (various regulations) dependent upon the state, one can easily identify various types of political influence and control, especially in relation to the status and choices of artistic directors of the Croatian National Theatre in Zagreb. The paper therefore analyses the personal experience of being an artistic director of Croatia's main national theatre (2005–2013), and in particular, the public confrontation with the Minister of Culture during the election of artistic director in 2012 and 2013, when personal reasons eventually resulted in changes in the Theatres Act, known as *lex Lederer*. The case study reveals the unacceptable methods of political interventions in the domain of culture under the guise of democracy, the circumvention of proscribed legal procedures and advance of management crisis as a result of irresponsible behaviour of the Ministry of Culture and its administration at the time towards the entire system of institutional culture, but also of its thorough ignorance with regard to theatre's everyday life. The confrontation of the artistic director and the Minister of Culture can also be viewed as yet another contribution to the ongoing relation of theatre and politics in contemporary democratic society, and certainly as a clash of different political and ideological positions and cultural politics, but also as yet another foregrounding of the longstanding and unresolved theatre issues – on various models of cultural production, on national theatres, on theatre management, and on still undecided structural changes.

Key words: national theatre; cultural politics; Theatres Act; theatre management